ἔχει ἄνευ τοῦ εἰς τὴν ἀρετὴν ἐθισμοῦ. Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις εἶναι τοσούτῳ μᾶλλον ἀναγκαία, ὅσῳ μείζων εἶναι ἡ διανοητικὴ μόρφωσις. Ὁ διανοητικῶς μεμορφωμένος ἀποβαίνει τοσούτῳ μᾶλλον ἀδικώτερος καὶ θηριωδέστερος, ὅσῳ πλέον ἐλαττοῦται ἠθικῆς μορφώσεως. Ἡ ἀνεπτυγμένη διάνοια ἄνευ ἠθικῆς μορφώσεως ἀποβαίνει φοβερὸν ὅπλον πρὸς βλάβην τῶν ἄλλων.[1] Πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ αὐτὰ τὰ ὠφελιμώτατα (πλὴν τῆς ἀρετῆς), οἷον ἡ σωματικὴ εὐεξία, ἡ ὑγεία, ὁ πλοῦτος καὶ τὰ λοιπά, δύνανται νὰ τραπῶσι πρὸς ὠφέλειαν μὲν ἐὰν τις μεταχειρισθῇ αὐτὰ δικαίως, πρὸς βλάβην δὲ, ἐὰν μεταχειρισθῇ ἀδίκως.[2]

Ἡ ἠθικὴ μόρφωσις τῶν παίδων πρέπει νὰ ἄρχηται πρωΐμως, ἤτοι ἀπὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν οὗτοι ἀνατρέφονται ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ἡ μετὰ τῶν δούλων ἀναστροφή, ἡ διήγησις λόγων καὶ μύθων ἀπρεπῶν,[3] ἡ θέα καὶ ἡ ἀκρόασις ἀνελευθέρων καὶ αἰσχρῶν ἀντικειμένων, πρέπει αὐστηρῶς ν' ἀπαγορεύωνται εἰς τοὺς παῖδας.[4] Πᾶσα αἰσχρολογία κατ' Ἀριστοτέλη πρέπει νὰ ἐξορίζηται ἐκ τῆς πόλεως. «ἐκ τοῦ γὰρ εὐχερῶς λέγειν ὁτιοῦν τῶν αἰσχρῶν, γίνεται καὶ τὸ ποιεῖν σύνεγγυς.»[5] Οἱ παῖδες κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον πρέπει ἐνωρὶς νὰ ἐθίζωνται «χαίρειν καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ, ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν.»[6] Ἡ ἠθικὴ ἐπιμέλεια τῶν παίδων δεῖται μεγίστης προσοχῆς καθ' ὃν χρόνον μαλιστα ἀναπτύσσεται παρ' αὐτοῖς ἡ γενετήσιος ὁρμή, ἤτοι κατὰ τὸ 14 ἔτος τῆς ἡλικίας· ἐὰν κατὰ τὴν ἡλικίαν ταύτην περισταλῶσιν αἱ ἐπιθυμίαι, εἰς ἃς φύσει ῥέπουσιν οἱ παῖδες,[7] θέλουσιν ἀποβῇ σώφρονες καὶ κατὰ τὰς ὕστερον ἡλικίας· ἐὰν ὅμως ἀφεθῶσιν ἀχαλίνωτοι εἰς τὰς ἑαυτῶν ἐπιθυμίας, θέλουσιν ἀποβῇ κατόπιν ἀκο-

1 Προβλημ. 29, 7.

2 «Τοῦτό γε κοινὸν κατὰ πάντων τῶν ἀγαθῶν πλὴν ἀρετῆς, καὶ μάλιστα κατὰ τῶν χρησιμωτάτων, οἷον ἰσχύος, ὑγιείας, πλούτου, στρατηγίας· τούτοις γὰρ ἄν τις ὠφελήσειε τὰ μέγιστα χρώμενος δικαίως καὶ βλάψειε, ἀδίκως» Ῥητορ. 1, 1, σ. 1355.

3 Πολτ. 4, (7), 17.

4 «Ἐπισκεπτέον δὲ τοῖς παιδευομένοις τὴν τούτων διαγωγὴν τήν τ' ἄλλην καὶ ὅπως ὅτι ἥκιστα μετὰ δούλων ἔσται·—εὔλογον οὖν ἀπελαύνειν ἀπὸ τῶν ἀκουσμάτων καὶ ὁραμάτων τῶν ἀνελευθέρων καὶ τηλικούτους ὄντας» (Αὐτόθι).

5 Αὐτόθι.

6 «Περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετή· διὰ μὲν γὰρ τὴν ἡδονὴν »τὰ φαῦλα πράττομεν· διὰ δὲ τὴν λύπην, τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα· διὸ δεῖ ἦχθαί »πως εὐθὺς ἐκ νέων, ὡς ὁ Πλάτων φησιν, ὥστε χαίρειν τε καὶ λυπεῖσθαι οἷς δεῖ. »ἡ γὰρ ὀρθὴ παιδεία αὕτη ἐστίν» (Ἠθικ. Νικ. 2, 2).

7 «Κατ' ἐπιθυμίαν γὰρ ζῶσι καὶ τὰ παιδία· καὶ μάλιστα ἐν τούτοις ἡ τοῦ ἡδέος ὄρεξις» (Ἠθικ. Νικ. 3, 15).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

λαστότεροι.[1] Αἱ ἐπιθυμίαι τῶν νέων πρέπει νὰ ἦναι μέτριαι καὶ ὀλίγαι, κανονιζόμεναι ὑπὸ τοῦ *λόγου*, μεθ' οὗ πρέπει νὰ συμφωνῇ τὸ *ἐπιθυμητικόν*.[2]

Μεταξὺ πασῶν τῶν *ἀρετῶν*, ἐν αἷς πρέπει νὰ ἀσκῶνται οἱ νέοι, διαπρέπουσιν ἡ *ἀνδρία*[3] καὶ ἡ *σωφροσύνη*.[4] Ἐπειδὴ δὲ ἡ *ἀρετὴ* οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ «μεσότης δύο κακιῶν, τῆς μὲν καθ' ὑπερβολήν, τῆς δὲ κατ' ἔλλειψιν,»[5] ἕπεται ὅτι ὥσπερ τὰς ἐλλείψεις τῶν μνημονευθεισῶν τούτων ἀρετῶν, ἤτοι τὴν *δειλίαν* καὶ τὴν *ἀναισθησίαν*, οὕτω καὶ τὰς ὑπερβολάς, ἤτοι τὴν *θρασύτητα* καὶ τὴν *ἀκολασίαν*, πρέπει ν' ἀποφεύγωμεν· «φθείρεται γὰρ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ ἀνδρία ὑπὸ τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως, ὑπὸ δὲ τῆς μεσότητος σώζεται.»[6]

Ἐκ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἄξιαι συστάσεως πρὸς ἠθοποίησιν τῶν παίδων θεωροῦνται παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ *αἰδώς*, ἡ *ὑπακοὴ* καὶ ἡ *φιλία*. Ἐκ τούτων δὲ ἡ μὲν *αἰδώς*, ἤτοι ὁ φόβος τῆς ἀδοξίας, εἶναι ἕξις τις ἢ μᾶλλον πάθος, ἁρμόζον τῇ *νέᾳ ἡλικίᾳ*, ἣν προφυλάσσει ἀπὸ τοῦ ἁμαρτάνειν·[7] ἡ δὲ *ὑπακοὴ* θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ὡς ἀρετή, ἐν ᾗ πρέπει ν' ἀσκῶνται πάντες οἱ πολῖται, οἵ τε ἀρχόμενοι καὶ οἱ μέλλοντες νὰ ἄρξωσι, διότι ὁ μέλλων καλῶς ἄρχειν (καὶ πᾶς πολίτης ἔχει ἐν τούτῳ δικαίωμα)[8] πρέπει πρότερον νὰ ἐθισθῇ εἰς τὸ καλῶς ἄρχεσθαι, ἤτοι εἰς τὴν *ὑπακοήν*·[9] ἡ δὲ *φιλία* (ἡ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς μετὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνθρώπων ἀναστροφῆς) ἀσκητέα, ὡς προφυλάττουσα κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον τοὺς νέους ἀπὸ πολλῶν ἁμαρτημάτων.[10] Πολλῶν δὲ φιλιῶν ὑπαρχουσῶν μόνη ἡ ἐπὶ τῆς *ἀρετῆς* στηριζομένη εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη *μόνιμος* καὶ *τελεία*· καὶ *μόνιμος* μὲν εἶναι ἡ τοιαύτη φιλία, διότι καὶ ἡ ἀρετή, ἐφ' ἧς ἐρείδεται,

1 Περὶ ζώων ἱστορ. 7, 1.

2 «Διὸ δεῖ μετρίας αὐτὰς (τὰς ἐπιθυμίας) εἶναι καὶ ὀλίγας καὶ τῷ λόγῳ μηδὲν »ἐναντιοῦσθαι.—ὥσπερ γὰρ τὸν παῖδα δεῖ κατὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ παιδαγωγοῦ »ζῆν, οὕτω καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν κατὰ τὸν λόγον κτλ.» (Ἠθικ. Νικ. 3, 15).

3 Αὐτ. 3, 11.

4 Αὐτ. 13, 3.

5 Αὐτ. 1, 5.

6 Αὐτ. 2, 1.

7 Ἠθικ. Νικ. 4, 15.

8 «Φανερὸν ὅτι διὰ πολλὰς αἰτίας ἀναγκαῖον πάντας ὁμοίως κοινωνεῖν τοῦ κατὰ μέρος ἄρχειν καὶ ἄρχεσθαι» (Πολιτ. 4, (7), 14).

9 «Τόν τε γὰρ μέλλοντα καλῶς ἄρχειν ἀρχθῆναί φασι δεῖν πρῶτον» (Αὐτόθι).

10 Ἠθικ. Νικ. 8, 1. Προβλ. καὶ 9, 9. Ῥητορ. 1, 4. Ἠθικ. Εὐδημ. 7, 1-15. Ἠθικ. μεγ. 1, 11.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

εἶναί τι μόνιμον· εἶναι δὲ *τελεία*, διότι περιλαμβάνει ἅπαντα τὰ πλεονεκτήματα, ἅτινα ἕκαστον τῶν ἄλλων τῆς φιλίας εἰδῶν περιλαμβάνει, ἤτοι τό τε ὠφέλιμον καὶ τὸ *ἡδὺ* καὶ τὰ ἄλλα.[1]

Θ′.) *Περὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως.*

Ὅπως πρὸς ἠθοποίησιν τῶν παίδων ἀπαιτεῖται κατ' Ἀριστοτέλη πρώϊμος ἄσκησις καὶ ἕξις πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς μιμήσεως τοῦ παρὰ τῶν ἄλλων πραττομένου ἀγαθοῦ, οὕτω καὶ ἡ πρώτη διανοητικὴ ἀνάπτυξις τῶν παίδων, ἢ αἱ πρῶται μαθήσεις ἄνχονται κατὰ τὸν αὐτὸν φιλόσοφον ἀπὸ τῆς μιμήσεως τῶν ὁρωμένων ἢ ἀκουομένων.[2] Ὁ Ἀριστοτέλης, πραγματευόμενος περὶ τῶν διδακτέων εἰς τοὺς νέους ἀντικειμένων, τῶν συντελούντων εἴς τε τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ἐπιτυχίαν ἀρίστου βίου, ἀναφέρει τέσσαρά τινα ἐν χρήσει ὄντα παρὰ τοῖς τότε Ἕλλησιν, ἤτοι *γραμματικὴν* (γράμματα), *γυμναστικὴν*, *μουσικὴν*, καὶ τὴν παρά τισι *γραφικήν*, ὧν τὴν μὲν *γραμματικὴν* καὶ *γραφικὴν* ἐδίδασκον ὡς χρησίμους οὔσας πρὸς τὸν βίον καὶ πολυχρήστους· τὴν δὲ *γυμναστικὴν* ὡς συντείνουσανπρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ *μουσικὴν* ἡδονῆς χάριν καὶ καλῆς τοῦ χρόνου διανύσεως.[3] Πλὴν τούτων ὁ Ἀριστοτέλης συνίστησι καὶ τὴν σπουδὴν τῆς *μαθηματικῆς*, *ῥητορικῆς*, *διαλεκτικῆς καὶ πολιτικῆς*. Τὰς περὶ τῶν μαθημάτων τούτων θεωρίας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐκτιθέμεθα ἐνταῦθα διὰ βραχέων, ἀρχόμενοι ἀπὸ τῆς *γυμναστικῆς*, ἐφ' ἧς ἐρείδεται ἡ διανοητικὴ ἀνάπτυξις

1) *Περὶ γυμναστικῆς.*

Δύο εἴδη σωματικῶν ἀσκήσεων παραδέχεται ὁ Ἀριστοτέλης, ἤτοι τὴν *γυμναστικὴν* καὶ τὴν *παιδοτριβικήν*· τούτων «ἡ μὲν ποιάν τινα ποιε·

1 Ἠθικ. Νικ. 8, 3.

2 «Τό τε γὰρ μιμεῖσθαι σύμφυτον τοῖς ἀνθρώποις ἐκ παίδων ἐστὶ, καὶ τούτῳ »διαφέρουσι τῶν ἄλλων ζώων ὅτι μιμητικώτατόν ἐστι καὶ τὰς μαθήσεις ποιεῖται διὰ μιμήσεως τὰς πρώτας» (Ποιητ. 4).

3 «Ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν, ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα καὶ γυμνα»στικὴν καὶ μουσικὴν καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικήν· τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ πολυχρήστους, τὴν δὲ «γυμναστικὴν, ὡς συντείνουσαν πρὸς ἀνδρίαν· τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν »ἄν τις· νῦν μὲν γὰρ ὡς ἡδονῆς χάριν οἱ πλεῖστοι μετέχουσιν αὐτῆς· οἱ δ' ἐξ ἀρ«χῆς ἔταξαν ἐν παιδείᾳ διὰ τὸ τὴν φύσιν αὐτὴν ζητεῖν—μὴ μόνον ἀσχολεῖν ὀρ»θῶς, ἀλλὰ καὶ σχολάζειν δύνασθαι ὀρθῶς» (Πολιτ. 5, (8), 3).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

τὴν ἕξιν τοῦ σώματος, ἡ δὲ τὰ ἔργα·»[1] ἤτοι ἡ μὲν παρέχει εἰς τὸ σῶμα ὑγίειαν καὶ κάλλος, ἡ δὲ καθιστᾷ αὐτὸ ἐπιτήδειον πρὸς ἐργασίαν βιωτικὴν καὶ πολεμικήν. Ἐκ τῆς γυμναστικῆς ἀσκήσεως ἀποκλείει ὁ Ἀριστοτέλης τήν τε *ἀθλητικὴν ἄσκησιν*, ὡς λωβωμένην «τά τε εἴδη καὶ τὴν αὔξησιν τῶν σωμάτων,»[2] καὶ τὴν ἐπὶ τὸ θηριωδέστερον ἐκτραχύνουσαν τὸ σῶμα *λακωνικὴν ἄσκησιν*. Κατ' αὐτὸν «τὸ καλὸν ἀλλ' οὐ τὸ θηριῶδες δεῖ πρωταγωνιστεῖν.» Ἐν ταῖς γυμναστικαῖς ἀσκήσεσι μέχρι μὲν τῆς ἥβης κουφότερα γυμνάσια πρέπει κατ' Ἀριστοτέλη νὰ προσφέρωνται εἰς τοὺς παῖδας, ὡς τῶν βαρυτέρων ἐμποδιζόντων τὴν αὔξησιν·[3] μετὰ παρέλευσιν δὲ τριῶν ἀπὸ τῆς ἥβης ἐτῶν, καθ ἃ οἱ νέοι περὶ ἄλλα μαθήματα πρέπει ν' ἀσχολῶνται, πρέπει ἐπιπονώτεραι ἀσκήσεις νὰ προσάγωνται, ὁπότε παύονται αἱ διανοητικαὶ ἀσχολίαι, «ἅμα γὰρ τῇ τε διανοίᾳ καὶ τῷ σώματι διαπονεῖν οὐ δεῖ· τοὐναντίον γὰρ ἑκάτερος ἀπεργάζεσθαι πέφυκε τῶν πόνων, ἐμποδίζων, ὁ μὲν τοῦ σώματος πόνος τὴν διάνοιαν, ὁ δὲ ταύτης τὸ σῶμα.»[4]

Αἱ σωματικαὶ ἀσκήσεις, καλῶς γινόμεναι, παρέχουσιν οὐ μόνον ὑγίειαν, ἀλλὰ καὶ *κάλλος* εἰς τὸ σῶμα. Τὸ σωματικὸν δὲ τοῦτο κάλλος εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη διάφορον εἰς τὰς διαφόρους ἡλικίας· «νέου μὲν—κάλλος τὸ πρὸς τοὺς πόνους χρήσιμον ἔχειν τὸ σῶμα τούς τε πρὸς δρόμον καὶ πρὸς βίαν, ἡδὺν ὄντα ἰδεῖν πρὸς ἀπόλαυσιν, διὸ οἱ πένταθλοι κάλλιστοι, ὅτι πρὸς βίαν καὶ πρὸς τάχος ἅμα πεφύκασιν· ἀκμάζοντος δὲ πρὸς μὲν πόνους τοὺς πολεμικούς, ἡδὺν δὲ εἶναι μετὰ φοβερότητος· γέροντος δὲ πρὸς μὲν πόνους τοὺς ἀναγκαίους ἱκανόν, ἄλυπον δὲ διὰ τὸ μηδὲν ἔχειν ὧν τὸ γῆρας λωβᾶται.»[5] Ἡ δὲ ἀγωνιστικὴ τοῦ σώματος ἀρετὴ σύγκειται κατ' Ἀριστοτέλη «*ἐκ μεγέθους καὶ ἰσχύος καὶ τάχους*· καὶ γὰρ ὁ ταχὺς ἰσχυρός ἐστιν· ὁ γὰρ δυνάμενος τὰ σκέλη ῥιπτεῖν πως καὶ κινεῖν ταχὺ καὶ πόρρω *δρομικός*, ὁ δὲ θλίβειν καὶ κατέχειν *παλαιστικός*, ὁ δὲ ὦσαι τῇ πληγῇ *πυκτικός*, ὁ δ' ἀμφοτέροις τούτοις *παγκρατιαστικός*, ὁ δὲ πᾶσι *πένταθλος*.»[6] Τοιαύτης οὔσης τῆς γυμναστικῆς ὁ Ἀριστοτέλης θεωρεῖ ἀξίας ἐπιτιμήσεως τὰς κακίας τοῦ σώματος, τὰς δι' *ἀγυμνασίαν* καὶ ἀμέλειαν προσγινομένας.[7]

1 Πολιτ. 5, (8), 3.

2 Αὐτόθι 5 (8), 4. 3 Αὐτόθι. 4 Αὐτόθι.

5 Ῥητορ. 1, 5.

6 Αὐτόθι.

7 Ἠθικ. Νικ. 3, 7.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

2) *Περὶ μουσικῆς.*

Μεταξὺ πασῶν τῶν τεχνῶν σπουδαιοτέρας θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐκείνας, αἵτινες παριστῶσιν ἀκουστόν τι· διότι αὗται κατ' ἐξοχὴν ἐμποιοῦσιν ἦθος, ἔκφρασις οὖσαι τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐσωτερικοῦ.[1] Εἰς τὰς τέχνας ταύτας συγκαταλέγεται ἡ *μουσική*, ἡ διὰ τῶν ῥυθμῶν αὐτῆς καὶ ἁρμονιῶν ἀπομιμουμένη τὰς ἐσωτερικὰς τῆς ψυχῆς διαθέσεις καὶ τούτου ἕνεκα μεγάλως αὐτὴν συγκινοῦσα.[2]

Ἡ μουσικὴ ἀσκητέα κατ' Ἀριστοτέλη οὐχὶ ὡς ἔργον τι χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον, ἀλλ' ὡς παίδευμα ἐλεύθερον καὶ καλόν,[3] συντελοῦν οὐ μόνον πρὸς τερπνήν, τοῦ τῆς ἀναπαύσεως χρόνου διάνυσιν (πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγήν),[4] ἀλλὰ καὶ πρὸς ἠθοποίησιν τοῦ ἀνθρώπου.[5] Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἐν χρήσει οὖσαι ἁρμονίαι καὶ ῥυθμοὶ ὡρισμένας τῆς ψυχῆς διαθέσεις παριστῶσιν, αἵτινες ἐπαναλαμβάνονται ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ τὴν μουσικὴν ἀκροωμένου,[6] διὰ τοῦτο ἐν τῇ τῶν νέων παιδείᾳ ἐκεῖνα τὰ ὄργανα, ἐκεῖνα τὰ μέλη καὶ ἐκείνας τὰς ἁρμονίας πρέπει κατ' Ἀριστοτέλη νὰ μεταχειριζώμεθα, ἅπερ συντείνουσι πρὸς ἠθοποίησιν αὐτῶν. Κατὰ ταῦτα ἀποδοκιμάζει μὲν ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος τὴν χρῆσιν τοῦ αὐλοῦ, ὡς ἧττον ἠθοποιοῦ καὶ ὡς παρακωλύοντος τὴν μετὰ τῆς αὐλήσεως σύγχρονον ᾠδήν,[7] συνίστησι δὲ τὰς δωρικὰς ἁρμονίας καὶ τὰ δώρια μέλη, ἅτινα τὸ μέσον

1 Προβλημ. 19, 17.

2 Πολιτ. 5 (8), 7.

3 »Ὅτι μὲν τοίνυν ἔστι παιδεία τις (ἡ μουσική), ἣν οὐχ ὡς χρησίμην παιδευ-»τέον τοὺς υἱεῖς, οὐδ' ὡς ἀναγκαίαν, ἀλλ' ὡς ἐλευθέραν καὶ καλήν, φανερόν ἐστιν.» (Πολιτ. 5 (8), 3).

4 Αὐτόθι.

5 «Ἐκ μὲν οὖν τούτων φανερὸν ὅτι δύναται ποιόν τι τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος ἡ »μουσικὴ παρασκευάζειν, εἰ δὲ τοῦτο δύναται ποιεῖν, δῆλον ὅτι προσακτέον καὶ »παιδευτέον ἐν αὐτῇ τοὺς νέους» (Πολιτ. 4, (7), 5).

6 « Ἐν δὲ τοῖς μέλεσιν αὐτοῖς ἔστι μιμήματα τῶν ἠθῶν, καὶ τοῦτό ἐστι φα-»νερόν· εὐθὺς γὰρ ἡ τῶν ἁρμονιῶν διέστηκε φύσις ὥστε ἀκούοντας ἄλλως δια-»τίθεσθαι καὶ μὴ τὸν αὐτὸν ἔχειν τρόπον πρὸς ἑκάστην αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς μὲν »τὰς ἐνίας ὀδυρτικωτέρως καὶ συνεστηκότως μᾶλλον, οἷον πρὸς τὴν μιξολυδι-»στὶ καλουμένην, πρὸς δὲ τὰς μαλακωτέρως τὴν διάνοιαν, οἷον πρὸς τὰς ἀνειμένας· »μέσως δὲ καὶ καθεστηκότως μάλιστα πρὸς ἑτέραν, οἷον δοκεῖ ποιεῖν ἡ δωριστὶ μό-»νη τῶν ἁρμονιῶν, ἐνθουσιαστικοὺς δὲ ἡ φρυγιστί» (Πολιτ. 4, (7), 5).

7 «Οὔτε γὰρ αὐλοὺς εἰς παιδείαν ἀκτέον οὔτε ἄλλο τεχνικὸν ὄργανον, οἷον κι-»θάραν κἂν εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν, ἀλλ' ὅσα ποιήσει αὐτῶν ἀκροατὰς ἀγα-θοὺς ἢ τῆς μουσικῆς παιδείας ἢ τῆς ἄλλης κτλ.» (Πολιτ. 4, (7), 5).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

κατέχουσι μεταξὺ τῶν *ὀδυρτικωτέρων* καὶ *μαλακωτέρων* ἢ ἀνειμένων·[1] δὲν ἀποκλείει ὅμως καὶ τὴν χρῆσιν πάσης ἑτέρας μουσικῆς, τρεῖς ὅρους τηρούσης, ἤτοι «τό τε μέσον καὶ τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον.»[2]

3) *Περὶ γραμματικῆς.*

Ἡ γραμματικὴ (τὰ γράμματα) προσελήφθη κατ' Ἀριστοτέλη εἰς τὴν παιδείαν ὡς χρησιμεύουσα οὐ μόνον πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολλὰς πολιτικὰς πράξεις.[3] Ἐπὶ τῆς βάσεως ταύτης ἐρειδόμενος ὁ Ἀριστοτέλης ἐξέτεινε τὸν κύκλον τῶν γραμματικῶν γνώσεων καὶ κατέβαλε τὰς βάσεις οὐ μόνον τῆς ὑψηλοτέρας *γραμματικῆς*, ἀλλὰ καὶ τῆς *ῥητορικῆς*, *ποιητικῆς*, *φυσικῆς ἱστορίας* καὶ τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν.

Ἐν ταῖς γραμματικαῖς τοῦ Ἀριστοτέλους θεωρίαις[4] ἐπίσημον κατέχει θέσιν τὸ *περὶ ἑρμηνείας* σύγγραμμα αὐτοῦ, ὅπερ στενότατα συνάπτεται μετὰ τοῦ φιλοσοφικοῦ αὐτοῦ συστήματος. Ἐν τῷ συγγράμματι τούτῳ, ὁρμώμενος ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος ἐκ τῆς θεωρίας ὅτι ἡ γλῶσσα εἶναι ἔκφανσις τοῦ πνεύματος καὶ ὅτι πᾶσα λέξις εἶναι σύμβολον τῶν ἐν τῇ ψυχῇ πνευματικῶν καταστάσεων,[5] καὶ χωρῶν ἀπὸ τῶν πρώτων καὶ ἁπλῶν στοιχείων τῆς γλώσσης πρὸς τὰ συνθετώτερα καὶ τέλος πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον, κατατίθησι ἑδραιότατα τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμης θεμέλια.

1 «Πρὸς παιδείαν—τοῖς ἠθικοῖς τῶν μελῶν χρηστέον καὶ ταῖς ἁρμονίαις ταῖς »τοιαύταις, τοιαύτη δὲ ἡ δωριστὶ κτλ.» (Πολιτ. 5, (8), 7). Πρβλ. καὶ 4, (7), 5.

2 «Ἔτι δὲ εἴ τίς ἐστι τοιαύτη τῶν ἁρμονιῶν, ἣ πρέπει τῇ τῶν παίδων ἡλικίᾳ »διὰ τὸ δύνασθαι κόσμον τ' ἔχειν ἅμα καὶ παιδείαν, οἷον ἡ λυδιστὶ φαίνεται πε»πονθέναι μάλιστα τῶν ἁρμονιῶν,δῆλον ὅτι τούτους ὅρους τρεῖς ποιητέον εἰς τὴν »παιδείαν, τό τε μέσον, τὸ δυνατὸν καὶ τὸ πρέπον» (Πολιτ. 5 (8), 7).

3 «Διὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότερον εἰς παιδείαν ἔταξαν οὐχ ὡς ἀναγκαῖον »—οὐδ' ὡς χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα πρὸς χρηματισμὸν καὶ πρὸς οἰκονομίαν καὶ πρὸς μάθησιν καὶ πρὸς πολιτικὰς πράξεις πολλάς.» (Πολιτ. 5, (8) 3).

4 Τὸ γραμματικὸν σύστημα τοῦ Ἀριστοτέλους εὑρίσκεται ὡς πρὸς μὲν τὴν ῥητορικὴν ἐν τῷ 20 κεφαλαίῳ τῆς Ποιητικῆς· ὡς πρὸς δὲ τὴν λογικὴν ἐν ταῖς Κατηγορίαις καὶ τῷ περὶ Ἑρμηνείας. Θεωρίας τινὰς περὶ γλώσσης, συντάξεως καὶ χαρακτῆρος λόγου ἐξεδήλωσεν ἔν τε τῇ Ῥητορικῇ, τοῖς Τοπικοῖς, τοῖς Σοφιστικοῖς ἐλέγχοις, τοῖς Προβλήμασι καὶ τοῖς Ἠθικοῖς, τοῖς πλεῖστον συμβαλλομένοις εἰς τὴν συνωνυμικήν.

5 «Τὰ ἐν τῇ φωνῇ τῶν ἐν τῇ ψυχῇ παθημάτων σύμβολα» (Περὶ ἑρμην. 1).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ἐν τῇ γραμματικῇ συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ *ῥητορική*, ἥτις κατ' Ἀριστοτέλη εἶναι «δύναμις περὶ ἕκαστον τοῦ θεωρῆσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθα»νόν.»[1] Αὕτη οὐ μόνον *πρὸς τὸν λόγον* ἀνάγκη εἶναι νὰ ἀποβλέπῃ «ὅπως »ἀποδεικτικὸς ἔσται καὶ πιστός,»[2] ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν διάθεσιν αὐτοῦ τε τοῦ λέγοντος καὶ τοῦ ἀκροωμένου.[3] Ὁ Ἀριστοτέλης κατὰ τὰ τρία εἴδη τῶν ἀκροατῶν, ἤτοι τοῦ *ἐκκλησιαστοῦ*, *δικαστοῦ* καὶ *θεωροῦ*, παραδέχεται καὶ τρία γένη ῥητορικῶν λόγων, οἷον τὸ *συμβουλευτικόν*, *δικανικὸν* καὶ *ἐπιδεικτικόν*· καὶ ἴδιον «*συμβουλῆς* τὸ μὲν *προτροπή*, τὸ δὲ *ἀποτροπή*.— »*δίκης* δὲ τὸ μὲν *κατηγορία*, τὸ δ' *ἀπολογία*·—ἐπιδεικτικοῦ δὲ τὸ μὲν »*ἔπαινος*, τὸ δὲ *ψόγος*· *χρόνοι* δὲ ἑκάστων τούτων εἰσὶ τῷ μὲν συμβου»λεύοντι ὁ *μέλλων*,—τῷ δὲ δικαζομένῳ ὁ *γενόμενος*, τῷ δὲ ἐπιδεικτικῷ »κυριώτατος ὁ *παρών*·—*τέλος* δὲ ἑκάστοις τούτων ἕτερόν ἐστι,—τῷ μὲν »συμβουλεύοντι τὸ *συμφέρον* καὶ *βλαβερόν*, τοῖς δὲ δικαζομένοις τὸ *δί»καιον* καὶ τὸ *ἄδικον*·—τοῖς δ' ἐπαινοῦσι καὶ ψέγουσι τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν.»[4] Ὁ Ἀριστοτέλης συνίστησιν εἴς τε τὸν μέλλοντα συμβουλεύειν τὰ δέοντα τῇ πόλει καὶ καθόλου τοῖς πολιτευομένοις τὴν γνῶσιν οὐ μόνον τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς *γεωγραφίας* καὶ *ἱστορίας*.[5] Ταύτης ὅμως φιλοσοφικωτέραν καὶ σπουδαιοτέραν θεωρεῖ τὴν *ποίησιν*· διότι ἡ μὲν *ἱστορία* ἀναφέρει τὰ «*γενόμενα*,» ἡ δὲ ποίησις, «*οἷα ἂν γένοιτο*·» καὶ «ἡ μὲν ποίησις μᾶλλον τὰ καθόλου, ἡ δὲ ἱστορία τὰ καθ' ἕκαστον »λέγει.»[6] Τούτου ἕνεκα ἡ ἀνάγνωσις τῶν ποιητῶν ἀποβαίνει κατ' Ἀριστοτέλη ὠφελιμωτέρα τῆς τῶν λογογράφων.

1 Ῥητορ. 1. 2.

2 Αὐτόθι. 2, 1.

3 Ῥητορ. 2, 1.

4 Ῥητ. 1, 2.—Οὐκ ἄπο σκοποῦ θεωροῦμεν καὶ ταῖς παρούσαις περιστάσεσι ἀνάρμοστον νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα τὰ πέντε ἀντικείμενα, περὶ ἃ πρέπει κατ' Ἀριστοτέλη νὰ περιστρέφηται ὁ συμβουλευτικὸς λόγος· «ταῦτα δ' ἐστι περί τε π ό ρ ω ν καὶ π ο λ έ μ ο υ καὶ ε ἰ ρ ή ν η ς, ἔτι δὲ περὶ φ υ λ α κ ῆ ς τῆς χώρας »καὶ τῶν εἰσαγομένων καὶ ἐξαγομένων, καὶ περὶ νομοθεσίας.» (Ῥητορ. 1, 4). Ἡ μελέτη τῶν ἀντικειμένων τούτων, θαυμασίως ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου φιλοσόφου ἀναπτυσσομένων, συνιστᾶται τοῖς παρ' ἡμῖν πολιτευομένοις.

5 «Ὥστε δῆλον ὅτι πρὸς μὲν τὴν νομοθεσίαν αἱ τῆς γῆς περίοδοι χρήσιμοι »(ἐντεῦθεν γὰρ λαβεῖν ἔστι τοὺς τῶν ἐθνῶν νόμους), πρὸς δὲ τὰς πολιτικὰς συμ»βουλὰς αἱ τῶν περὶ τὰς πράξεις ἱστορίαι· ἅπαντα δὲ ταῦτα πολιτικῆς, ἀλλ' οὐ »ῥητορικῆς ἔργον ἐστίν» (Ῥητορ. 1, 4).

6 Ποιητ. 1, 9.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ... ΚΕΝΤΡΟ ... ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Ἡ ἀφθονία τῶν μαθητέων ἀντικειμένων ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν πολυΐστορα Ἀριστοτέλη ὅπως συστήσῃ τὴν *μνημονικὴν* τέχνην ὡς βοηθητικὸν μέσον πρὸς μάθησιν. Τῆς *μνήμης* διακρίνει ὁ ἡμέτερος φιλόσοφος τὴν *ἀνάμνησιν*, ἥν, ὡς συλλογιστικήν τινα ἐνέργειαν θεωρῶν καὶ τούτου ἕνεκα μόνον τῷ ἀνθρώπῳ ἰδιάζουσαν, ἐξαρτᾷ ἐκ τοῦ νόμου τῆς τῶν ἐννοιῶν συναρτήσεως, καθ' ὃν μία ἔννοια ἕλκει τὴν ἑτέραν.[1]

4) *Περὶ γραφικῆς.*

Ἡ *γραφικὴ* κατ' Ἀριστοτέλη προσελήφθη παρά τινων ἐν τῇ τῶν νέων παιδείᾳ ὡς χρήσιμος *πρὸς τὸν βίον* καὶ *πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον*·[2] ἤτοι προσελήφθη ὅπως καταστήσῃ μὲν τοὺς ἐν αὐτῇ ἀσκουμένους ἱκανοὺς ὥστε νὰ μὴ ἀπατῶνται ἐν τῇ τῶν οἰκιακῶν πραγμάτων ἐκτιμήσει, προαγάγῃ δὲ καὶ ὀξύνῃ αὐτῶν τὴν τοῦ καλοῦ αἴσθησιν ὥστε νὰ δύνανται κάλλιον νὰ κρίνωσι τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα. Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ἠθικὸν στοιχεῖον τῆς γραφικῆς εἶναι πολλῷ ἀσθενέστερον τοῦ τῆς μουσικῆς,[3] ὅμως δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὅλως ἀδιάφορος κατ' Ἀριστοτέλη ἡ ὑπὸ τῶν νέων πρόςβλεψις ἐπὶ τούτου ἢ ἐκείνου τῶν τεχνικῶν ἔργων, ὡς τῶν μὲν φθειρόντων, τῶν δὲ προαγόντων τὸ ἦθος.[4]

5) *Περὶ μαθηματικῆς.*

Ἡ *μαθηματική*, ἣν ὁ Πλάτων σπουδαιότατον κλάδον τῆς τῶν παίδων διδασκαλίας θεωρεῖ, παρ' Ἀριστοτέλει ὑποδεεστέραν θέσιν κατέχει, ὡς μηδεμίαν ἄμεσον σχέσιν μετὰ τῆς ἠθικῆς ἔχουσα.[5] Ἡ ἐπιστήμη αὕτη κατὰ τὸν Σταγειρίτην, ὡς ὁρμωμένη ἐξ ἀφῃρημένων ἐννοιῶν, οὐχὶ δὲ ἐξ ἀρχῶν ἐμπειρικῶν, καθίστησι μὲν τὸν παῖδα μαθηματικόν, οὐχὶ δὲ καὶ *φρόνιμον*,

1 Περὶ μνήμης καὶ ἀναμνήσεως.

2 «Τὴν μὲν γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὔσας καὶ »πολυχρήστους» (Πολιτ. 5, (8), 3).—Δοκεῖ δὲ καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς »τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον» (Αὐτόθι).

3 Αὐτόθι.

4 «Δεῖ μὴ τὰ Παύσωνος θεωρεῖν τοὺς νέους, ἀλλὰ τὰ Πολυγνώτου κἂν εἴ τις »ἄλλος τῶν γραφέων ἢ τῶν ἀγαλματοποιῶν ἐστιν ἠθικός» (Πολ. 5, (8), 5).

5 « Ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις τέχναις καὶ ταῖς βαναύσοις αὐταῖς, οἷον ἐν τεκτο»νικῇ καὶ σκυτικῇ, διότι βέλτιον ἢ χεῖρον λέγεσθαι πάντα—τὰς δὲ μ α θ η μ α»τ ι κ ὰ ς οὐδένα ποιεῖσθαι λόγον περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν» (Μετὰ τὰ φυσ. 1, 2).

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

σοφὸν ἢ φυσικόν.[1] Ἡ διαφωνία αὕτη τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους ἐν τῇ ἐκτιμήσει τῆς ἀξίας τῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης ἔχει τὴν βαθυτέραν αὐτῆς αἰτίαν ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, καθ' ἣν ὁ μὲν Πλάτων παραδέχεται τὴν ἀλήθειαν κειμένην ἐν τῷ *ὑπερφυσικῷ κόσμῳ τῶν ἰδεῶν*, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ *πραγματικότητι τοῦ πεπερασμένου κόσμου*, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης παραδέχεται ὅτι ὁ πραγματικὸς κόσμος δὲν εἶναι ἁπλῶς *φαινόμενόν τι*, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν αὐτῷ ὡς καὶ ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἐνυπάρχει *ἀλήθεια*, ὅπερ καθιστᾷ λίαν ἀναγκαίαν τὴν ἀκριβεστέραν ἔρευναν τοῦ πραγματικοῦ καὶ ἐμπειρικοῦ κόσμου. Ἐκ τῆς ἐμπειρίας ταύτης ὁρμώμενος αὐτὸς ὁ Ἀριστοτέλης ἐσπούδαζε νὰ καταμάθῃ τὴν ποικιλίαν αὐτῆς καὶ ἀναβῇ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν αὐτῶν πνευματικὴν ἑνότητα.

6) *Περὶ διαλεκτικῆς.*

Ἡ *διαλεκτική*, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης συνῆπτε μετὰ τῆς *ῥητορικῆς*,[2] εἶναι *τέχνη τοῦ ἐκ τῶν δεδογμένων (ἐξ ἐνδόξων) συλλογίζεσθαι* περὶ ἑκάστου προτεθέντος προβλήματος, μηδεμιᾶς ὑπολειπομένης ἀντιλογίας.[3] Αὕτη κατ' αὐτὸν τριπλῆν ἔχει τὴν ὠφέλειαν· ἤτοι συντελεῖ εἰς ἄσκησιν τῆς διανοίας, εἰς ἐπωφελεῖς μετὰ τῶν ἄλλων ἐντεύξεις καὶ ἐκμάθησιν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν πρὸς ῥᾳδίαν διάγνωσιν τοῦ ἀληθοῦς ἀπὸ τοῦ ψευδοῦς.[4] Αὕτη διανοίγει τὴν ὁδὸν εἰς ὑψηλοτέρας θεωρίας καὶ διδάσκουσα τὰς ἀληθεῖς ἀρχὰς ἑκάστου ἀντικειμένου[5] ἀντιθέτως πρὸς τὴν *σοφιστικήν*, τὴν εἰς τὸ *συμβεβηκὸς* μόνον, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων ἀναφερομένην,[6] προετοιμάζει τὸν ὁδὸν πρὸς τὴν μεταφυσικὴν ἢ πρὸς αὐ-

1 «Γεωμετρικοὶ μὲν νέοι καὶ μαθηματικοὶ γίνονται καὶ σοφοὶ τὰ τοιαῦτα, φ ρ ό-»ν ι μ ο ς δ' οὐ δοκεῖ γίνεσθαι· αἴτιον δ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστά ἐστιν ἡ φρόνησις, ἃ γίνεται γνώριμα ἐξ ἐμπειρίας—μαθηματικὸς μὲν παῖς γένοιτ' ἄν, σ ο φ ὸ ς δ' »ἢ φ υ σ ι κ ό ς οὔ—ὅτι τὰ μὲν δι' ἀφαιρέσεώς ἐστιν, τῶν δ' ἀρχαὶ ἐξ ἐμπειρίας· κτλ,» (Ἠθικ Νικ. 6, 9).

2 Ῥητορ. 1, 2.

3 Τοπικ. 1, 2.

4 «Ἔστι δὴ πρὸς τρία (χρήσιμος ἡ διαλεκτική), πρὸς γυμνασίαν, πρὸς τὰς »ἐντεύξεις, πρὸς τὰς κατὰ φιλοσοφίαν ἐπιστήμας κτλ.» (Τοπικ. 1, 2).

5 «Ἔστι δὲ ἡ διαλεκτικὴ πειραστική, ὧν ἡ φιλοσοφία γνωριστική» (Αὐτόθι, προβλ. καὶ 1, 14).

6 «Περὶ τὸ συμβεβηκὸς γὰρ αὕτη μόνη (ἡ σοφιστικὴ) πραγματεύεται· διὸ Πλά-»των οὐ κακῶς εἴρηκε, φήσας τὸν σοφιστὴν περὶ τὸ μὴ ὂν διατρίβειν.» (Μετὰ τὰ φυσ. 11, 8).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

τὴν τὴν φιλοσοφίαν. Ἡ διαλεκτική, ἐρευνῶσα καὶ δοκιμάζουσα, ἀποκαλύπτουσα τὰς δυσκολίας καὶ ἀντιλέγουσα καὶ ὑποστηρίζουσα, καταδείκνυσι τὴν ἀλήθειαν, πρὸς ἣν πέντε ἄγουσιν ὁδοὶ ἤτοι ἡ *τέχνη*, ἡ *ἐπιστήμη*, ἡ *φρόνησις*, ἡ *σοφία* καὶ ὁ *νοῦς*.[1]

7) *Περὶ πολιτικῆς*.

Πολιτικὴ εἶναι κατ' Ἀριστοτέλη ἡ τελειοτάτη πασῶν τῶν ἐπιστημῶν, διότι ὁ σκοπὸς αὐτῆς εἶναι τὸ ὕψιστον ἀγαθόν, ἤτοι ἡ εὐδαιμονία, καὶ διότι αὕτη εἶναι τὸ τέρμα πασῶν τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιτηδεύσεων.[2] Ἐπειδὴ δὲ οἱ νέοι ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτῶν ἡλικίας δὲν ἔχουσιν ἐπαρκῆ ἐμπειρίαν προσγινομένην διὰ μακροῦ χρόνου, διὰ τοῦτο ἡ *πολιτική*, ὡς ἐμπειρικὴ ἐπιστήμη, ἰδιάζει οὐχὶ εἰς τὴν ἄπειρον νεανικὴν ἡλικίαν, ἀλλ' εἰς τὴν ἔμπειρον ἀνδρικήν.[3] Ἕτερος λόγος, δικαιολογῶν τὸ ἀνωφελὲς τῆς εἰς τοὺς νέους διδασκαλίας τῆς πολιτικῆς, εἶναι ὅτι ταύτης σκοπὸς εἶναι ἡ *πρᾶξις*, οὐχὶ δὲ ἡ *γνῶσις*· τούτου ἕνεκα ματαίως αὐτῆς καὶ ἀνωφελῶς ἀκούσεται ὁ νέος «τοῖς πάθεσι ἀκολουθητικὸς ὤν.»[4] Κατ' Ἀριστοτέλη, ὅπως ὁ ἰατρὸς ἐπιδεῖται φυσιολογικῶν γνώσεων, οὕτω καὶ ὁ πολιτικὸς ἐπιδεῖται ψυχολογικῶν ἐν ταῖς πολιτικαῖς αὐτοῦ σπουδαῖς.[5]

Τοιαῦται, εἶναι αἱ ἀρχαὶ καὶ τοιοῦτος ὁ τρόπος τῆς *κατ' Ἀριστοτέλη παιδείας*. Ὁ δαιμόνιος οὗτος φιλόσοφος, ὅστις ἀποτελεῖ τὴν συγκορύφωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἑλληνικῆς σοφίας, οὐ μόνον ἐξέφρασεν ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς αὐτοῦ θεωρίαις πᾶν ὅπερ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῇ τῶν παίδων ἀγωγῇ, ἀλλὰ καὶ ὑπέδειξε πᾶν ὅπερ ὁ ἑλληνισμὸς ἠθέλησε μὲν νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν αὐτῇ, δὲν ἠδυ-

1 Ἠθ. Νικ. 6, 3.

2 «Ἀλλὰ μὴν ἥ γε πολιτικὴ βελτίστη δύναμις, ὥστε τὸ τέλος αὐτῆς ἂν εἴη »ἀγαθόν» (Ἠθικ. Μεγ. 1, 2).—Ἐπειδὴ πᾶσα γνῶσις καὶ προαίρεσις ἀγαθοῦ τινος »ὀρέγεται, τί ἐστὶν οὗ λέγομεν τὴν πολιτικὴν ἐφίεσθαι καὶ τί τὸ πάντων ἀκρό»τατον τῶν πρακτῶν ἀγαθῶν—τὴν γὰρ εὐδαιμονίαν καὶ οἱ πολλοὶ καὶ οἱ χαρίεντες λέγουσιν κτλ.» (Ἠθικ. Νικ. 1, 2). Πρβλ. καὶ Πολιτ. 4, (7), 3.

3 «Διὸ τῆς πολιτικῆς οὐκ ἔστιν οἰκεῖος ἀκροατὴς ὁ νέος· ἄπειρος γὰρ τῶν »κατὰ τὸν βίον πράξεων» (Ἠθικ. Νικ. 1, 2).

4 «Ἔτι δέ, τοῖς πάθεσιν ἀκολουθητικὸς ὤν, ματαίως ἀκούσεται καὶ ἀνωφελῶς· »ἐπειδὴ τὸ τέλος ἐστὶν οὐ γνῶσις, ἀλλὰ πρᾶξις» (Αὐτόθι).

5 «Δεῖ τὸν πολιτικὸν εἰδέναι πως τὰ περὶ ψυχήν, ὥσπερ καὶ τὸν τοὺς ὀφθαλ»μοὺς θεραπεύοντα καὶ πᾶν σῶμα.» (Ἠθικ Νικ. 1, 13).

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

νήθη ὅμως νὰ πραγματώσῃ. Ὁ Ἀριστοτέλης ἐν ταῖς παιδαγωγικαῖς αὐτοῦ θεωρίαις περιλαβὼν τάς τε ἠθικὰς καὶ ψυχολογικὰς ἀρχάς, καὶ τὸ ὕψιστον τέρμα τῆς ἀνθρωπίνης μορφώσεως θέμενος ἐν τῇ πρὸς τὸ θεῖον ἐξομοιώσει, τελουμένῃ διὰ τῆς βαθμιαίας ἀναπτύξεως τῶν τε σωματικῶς καὶ ψυχικῶν τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεων, κατέθηκε τὰς αἰωνίους βάσεις τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀγωγῆς, καὶ τούτου ἕνεκα δικαίως ἐπωνομάσθη *πατὴρ τῆς παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης*.

ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Κ. ΣΠΑΘΑΚΗΣ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΡΟΥ

ΟΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΟΙ ΚΑΙ Η ΚΑΤ' ΕΡΑΣΜΟΝ ΠΡΟΦΟΡΑ.

(ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΕΞ ΑΝΕΚΔΟΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΟΣ)

ΥΠΟ ΘΕΟΔ. ΠΑΠΑ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ.

Καὶ ἄλλοι μὲν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπιφανῶν φιλολόγων, οὐχ ἥκιστα δὲ ὁ Γεώργιος Κούρτιος, σαφῶς ὡμολόγησαν ὅτι οἱ Ἕλληνες γραμματικοὶ ἐξεφώνουν ὡς ἁπλᾶ στοιχεῖα τὰς διφθόγγους ἤδη ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων. (α) Καὶ ὄντως οὐδεὶς δύναται σήμερον νὰ ἀπορρίψῃ ἐλλόγως τὴν ὡς ἁπλῶν ἤχων ἐκφώνησιν τῶν διφθόγγων αι, ει, οι, ᾳ, ῃ, ῳ, καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἀρχαιοτέρων γραμματικῶν, ἀφοῦ, ὡς ἀκριβῶς διελάβομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὁ μὲν Ρωμαῖος Νιγίδιος, σύγχρονος τῷ Κικέρωνι, ῥητῶς λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀνάγκης ἔγραψαν διὰ δύο χαρακτήρων τὸν διὰ τῆς ει σημαινόμενον φθόγγον, ὁ δ' Ἀρίσταρχος παράγων τὸ ῥὶς καὶ θὶς παρὰ τὸ ῥεῖν καὶ θείνεσθαι ἠξίου νὰ γράφῃ τὰς λέξεις ταύτας ἐναντίον τῆς παραδόσεως διὰ τῆς ει, ῥεὶς καὶ θεὶς, ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Διονύσιος ὁ Θρᾷξ ἐδίδασκεν ὅτι τὸ ι τῆς ᾳ προσγράφεται μέν, ἀλλ' οὐ συνεκφωνεῖται, ἀρχαιότερον δὲ πάντων τούτων ὁ Καλλίμαχος προέφερε τὸ ναῖχι ὁμοίως πρὸς τὸ ἔχει. Ὑπὲρ τῆς ἁπλῆς καὶ ἀσυνθέτου ἐκφωνήσεως

(α) Ἴδ. G. Curtius, Erläuterungen 2te Auflage 1870 σελ. 21 καὶ Lentz Herodiani technici reliquiæ Lipsiæ Τομ. 3. 1867—1870. Τομ. I, Præf. σ. ci.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008